

Arthur van Schendel en zijn Rijksmuseum

Als op 3 juni Arthur van Schendel zich uit het museum, dat hem zo dierbaar is, zal terugtrekken en het hoofddirecteurschap zal overdragen aan zijn opvolger, zal dit voor het Rijksmuseum de afsluiting van een vruchtbare periode zijn. De ouderen onder ons plegen te spreken van de tijd van Schmidt Degener of die van David Röell; binnenkort zullen wij ook gaan spreken over de tijd van Arthur van Schendel.

Duidelijk heeft hij in de afgelopen jaren zijn stempel op het museum gedrukt; uitgaande van een brede visie en grondig nadenkend over de hem gestelde problemen heeft hij het oude vaarwater verlaten en een nieuwe koers uitgezet.

Vóór zijn benoeming was hij weinig op de voorgrond getreden, maar ieder die toen al met hem te maken had, kende zijn intelligente aanpak en zijn organisatietalent. Zijn plooibaarheid, beminnelijk optreden en slagvaardigheid waren spreekwoordelijk. Bovendien was toen al zijn gave gebleken – een gave die hij nog sterker ontwikkelen zou – om in een vergadering of een gesprek de situatie helder te overzien, zodat zijn bijdrage zich steeds op de essentiële punten richtte en hij kon samenvatten wat anderen slechts fragmentarisch hadden aangeraakt. Van nature bescheiden maar daarnaast wilskrachtig bleek hij over een sterk doorzettingsvermogen te beschikken.

Al deze eigenschappen maakten hem bij uitstek geschikt voor de zware taak die hem wachtte toen Jhr. D. C. Röell hem als zijn opvolger aanwees. Hij zelf was het meest verrast toen zijn voorganger hem zonder vooroverleg meedeelde, dat hij hem bij de minister voorgedragen had. Voor de staf was het echter al lang duidelijk dat hij de aangewezen man zou zijn om het werk van zijn voorganger voort te zetten en het bericht van zijn benoeming werd daarom ook met enthousiasme ontvangen.

Op 1 december 1959 nam hij het hoofddirecteurschap over. Hij had toen al zes en twintig jaar, vanaf 1933 – het jaar waarin hij als volontair zijn intrede in het museum deed – in het Rijksmuseum doorgebracht, opklimmend van assistent bij de Schilderijenafdeling en in de oorlogsjaren reeds de

feitelijke leider hiervan, tot directeur van deze afdeling in 1950. Al vroeg richtte hij zijn belangstelling niet uitsluitend op de kunsthistorische problemen van zijn eigen afdeling maar ook op andere aspecten van het museumbedrijf. Vooral de vraagstukken samenhangend met de restauratie van de voorwerpen boeiden hem in het bijzonder. Toen in de oorlog de kunstwerken in de schuilkelders moesten worden opgeborgen – waar hij een actief aandeel in had – en zij door het overbrengen van de ene bergplaats naar de andere in precare toestand raakten, werd zijn aandacht misschien nog meer op de conservering gericht, maar de belangstelling voor restauratie en het technisch onderzoek van de kunstwerken dateerde al uit het begin van zijn museum-carrière. Uiteindelijk zou deze belangstelling leiden tot de oprichting van het Centraal Laboratorium, waartoe Van Schendel het initiatief genomen heeft.

Als men hem vroeg, waarom hij de kunstgeschiedenis als vak gekozen had, placht hij te antwoorden dat hij aanvankelijk tussen een studie in de Medicijnen en in de Kunstgeschiedenis gearzeld had, maar dat hij het laatste had gekozen omdat hij in zijn jeugd in Florence zo door kunstwerken omringd was geweest. Blijkt niet uit de aantrekkingskracht die het medisch beroep in zijn jeugd op hem uitoefende, dat het onderzoeken en behoeden hem reeds vroeg als taak voor ogen stond? En is het dan niet vanzelfsprekend dat hij zich later ging toeleggen op het onderzoek van de kunstwerken en op het zoeken naar verbetering van de restauratiemethoden? Het is begrijpelijk dat hij dit als zijn belangrijkste bijdrage tot het vak beschouwt. Ieder zal het beamen dat zijn werk op dit gebied baanbrekend was, maar men zal zeker niet over het hoofd mogen zien, dat zijn bijdrage tot de bloei van het museum-wezen veel meer omvat.

Zoals te begrijpen valt waren er in 1959 al dadelijk vele kwesties die om oplossing vroegen. Met rustige zekerheid zag hij ze onder ogen, stellig bewust van hun omvangrijkheid, maar innerlijk overtuigd, dat hij door zijn vertrouwdheid met het Rijksmuseum zich door de problemen heen zou slaan.

Het was van den beginne af aan duidelijk dat hij niet eigenmachtig te werk zou gaan. Zijn opvatting van het leiderschap was duidelijk democratischer dan die van zijn voorgangers. Dit bleek al spoedig na zijn benoeming door de instelling van een Commissie voor Advies, gekozen uit een groep oudere stafleden met wie de directeur zou kunnen overleggen over de algemene lijnen van zijn beleid. Het was een nieuw, wijs en toen weinig in praktijk gebracht idee om aldus zijn medewerkers te betrekken in de besluitvorming en zijn plannen te toetsen aan de mening van anderen, voordat ze hun vaste vorm zouden krijgen. Een plan kon dan rijpelijk overwogen worden en critici konden van den beginne af in de voorbereiding worden

betrokken. Toen later bleek dat intensiever overleg nodig was, werd deze kleine Adviescommissie uitgebreid tot een groter lichaam waarin alle hoofden van afdelingen met inbegrip van de Administratie, Intendance en Secretariaat werden opgenomen. De tijd was inmiddels rijp voor een maandelijks terugkerend overleg, omdat de groei van het personeel, die door de hoofddirecteur sterk bevorderd was, de verhoudingen onderling gecompliceerder had gemaakt en aldus het contact tussen directeur, staf, technisch en administratief personeel beter kon worden gehandhaafd en verstevigd. Ook buiten deze commissie wist Van Schendel met veel begrip voor ieders persoonlijkheid en eigenaardigheden een hartelijke verstandhouding met de

leden van zijn personeel te onderhouden. Dit is des te opmerkelijker omdat hij zijn taak als hoofddirecteur van het grootste museum in het land niet door de muren van het Rijksmuseum begreep. Hij was er zich terdege van bewust dat daarbuiten terreinen lagen die hij in zijn positie niet kon verwaarlozen. Hij schroomde dan ook niet om ondanks zijn uitgebreid werkterrein in het museum nog bestuurstaken van nationale en internationale lichamen op zich te nemen als het museum naar zijn mening hiermee gebaat zou zijn.

Elders in dit nummer wordt zijn betekenis voor de 'International Council of Museums', het 'International Institute for Conservation' en het 'International Centre for Studies in Conservation' te Rome uiteengezet; ook als bestuurslid van de Nederlandse Museumvereniging heeft hij belangrijk werk verricht. En dan mag ook niet vergeten worden hoe hij als bestuurslid van de Vereniging Rembrandt en het Prins Bernhard Fonds voor de belangen van het Rijksmuseum geïjverd heeft en hoeveel door hem gedaan is voor de instandhouding van het Rembrandthuis. Het kwam reeds ter sprake dat Van Schendel zich, voordat hij tot hoofddirecteur was benoemd, in allerlei aspecten van het museumbedrijf had verdiept. Hij kende de structuur en de mogelijkheden van het gebouw en hij was daardoor goed voorbereid toen hij in 1959 de leiding moest overnemen bij de bouw van de drie verdiepingen in de westelijke binnenplaats van het museum. Door zijn voorganger was hier het uitbreidingsplan van de afdeling Beeldhouwkunst en Kunstnijverheid geprojecteerd. In ditzelfde jaar kondigde hij in het jaarverslag echter ook aan dat de reorganisatie van de oostelijke vleugel met de afdeling Nederlandse Geschiedenis ter hand genomen zou worden.

Het schrikte hem niet af om naast het reeds begonnen bouwprogramma, het toezicht op verhuizingen en interne reorganisatie, ook nog nieuwe besprekingen met de Overheid en de Rijksgebouwendienst op zich te nemen die uiteindelijk zouden moeten leiden tot een gehele vernieuwing van indeling en opstelling van het Rijksmuseum-bestand; integendeel,

hij zag in deze grote verscheidenheid van bezigheden een uitdaging om er zijn krachten aan te meten. Evenals zijn voorganger werd hij geleid door de gedachte dat de reputatie van het Rijksmuseum niet alleen kon berusten op zijn rijk bezit maar mede op een verzorgde presentatie van de verzamelingen. Hierin nieuwe wegen te bewandelen trok hem in het bijzonder aan. Hij formuleerde op de hem eigen heldere wijze in het jaarverslag van 1963 wat hem hierbij voor ogen stond: *Onophoudelijk moet gelet worden op de zorgvuldigheid van de presentatie van de verzamelingen. Aan de zorg besteed aan details, voelt de bezoeker dat het voorwerp zijn aandacht en liefde waard is.* Zijn voortdurend nadenken over deze problemen hadden bij hem ook de mening doen rijpen dat een museum niet te groot moest worden en niet te overladen moest zijn maar zo gepresenteerd dat men er verpozing en rust in kan vinden en men tot 'meditatie' komt. Door zijn bezig zijn met verbouwingsplannen en verbeteringen in het gebouw zal Van Schendel in de annalen van het Rijksmuseum misschien in eerste instantie als de 'bouwheer' bekend blijven. Tijdens zijn directoraat werd de afdeling Beeldhouwkunst en Kunstnijverheid voltooid en geheel ingericht. Tevens werd de afdeling Nederlandse Geschiedenis volgens nieuwe inzichten tot een boeiend beeldverhaal herschapen, terwijl ook de Educatieve Dienst en de Studiezaal van het Prentenkabinet doelmatiger werden ingericht. Tenslotte werd in 1974 ook nog de Studieverzameling voor schilderijen en kunstnijverheid voltooid. Bij elkaar een programma waar elke museum-directeur met grote voldoening en gerechtvaardigde trots op terug zou kunnen zien.

Dit waren tijdroevende en soms zenuwslopende bezigheden, daarnaast werd ruimte gemaakt voor werk van heel andere aard. Evenals zijn voorganger ging hij er van uit dat een museum het meest bij het publiek in trek blijft, als het tentoonstellingen van formaat organiseert. De Rembrandt-tentoonstelling van 1969 toonde dit duidelijk aan. Nooit tevoren was een zo groot aantal bezoekers de ingangen van het museum binnengestroomd als in de maanden waarin

deze zorgvuldig geselecteerde tentoonstelling in de nieuw ingerichte zalen was te zien. Hoewel de tentoonstellingen van 5000 jaar kunst uit Egypte en die van de Papoea-kunst uit Nieuw-Guinea reeds zeer aanzienlijke bezoekers-aantallen hadden geboekt, overtrof de Rembrandt-tentoonstelling met haar meer dan 460.000 bezoekers elk record in bezoekers-cijfers dat ooit was bereikt. Terugziend op deze unieke gebeurtenis constateerde de hoofddirecteur in zijn jaarverslag laconiek: *de reactie van het publiek was overrompend.* Uit de keuze van tentoonstellingen blijkt dat het Van Schendels streven was om het Nederlandse publiek in contact te brengen niet alleen met kunstwerken van formaat maar ook met kunstuitingen die nog weinig in Nederland waren vertoond. Dit waren soms gebieden die hem na aan het hart lagen omdat hij er mee was opgegroeid, zoals de kunst van de Italiaanse bronsgieters, de fresco-schilderingen uit de Italiaanse kerken en de glasschilderkunst van de Franse kathedralen. De grootse conceptie boeide hem en hij was daarom ook moeilijker te bewegen tot manifestaties van kleinere allure. Hoewel hij het nut van kleine educatieve tentoonstellingen zeker niet zou ontkennen, meende hij dat het Rijksmuseum, ook op tentoonstellingsgebied, aan zijn reputatie moest beantwoorden. Een bijzondere voldoening moet het daarom voor hem zijn geweest, dat hij als zijn laatste grote tentoonstelling de 'Opgegraven schatten uit de Volksrepubliek China' kon laten zien, een waardige afsluiting van een reeks, die het Hollandse publiek met zeer uiteenlopende beschavingsvormen in contact heeft gebracht.

De hoge maatstaf die door hem bij deze grote en soms unieke manifestaties werd aangelegd, tekent de man die er als organisator achterstond. Die maatstaf legde hij ook aan bij zijn aankopen. Hij liet niet na zijn medewerkers erop te wijzen, dat een uitbreiding van de verzamelingen met kleine verrijkingen het verwerven van essentiële stukken niet in de weg mag staan, want de hoge kwaliteit van het Rijksmuseum liet naar zijn gevoel *des te pijnlijker* het gemis van sommige belangrijke momenten in de ontwikkeling van onze kunst uitkomen. Hij

bleef er daarom in de eerste plaats naar streven om deze lacunes aan te vullen. Al moesten er jaren over heen gaan voor hij dit doel bereiken zou, hij zou het geen ogenblik uit het oog verliezen.

Tenslotte lukte het hem om een drietal schilderijen te verwerven, die aan het gestelde doel beantwoordden. Hij had de overheid door zijn overredingskracht kunnen overtuigen dat extra steun hiervoor noodzakelijk was. Door genereuze financiële steun van de Vereniging Rembrandt, het Prins Bernhard Fonds en de Commissie voor Fotoverkoop konden de kapitale landschappen van Aelbert Cuyp en Philips de Koninck worden aangekocht, die het Rijksmuseum zo zeer ontbeerde, en kon aan de Rembrandt-verzameling bovendien nog de 'Heilige Familie bij avond' worden toegevoegd. Vooral deze stukken zullen de bezoekers van het museum blijven herinneren aan zijn weloverwogen aankoop-beleid.

In het perspectief van de negentig jaar die sinds de opening van het gebouw aan de Stadhouderskade verlopen zijn, zijn de zestien jaar van Van Schendels directoraat een betrekkelijk korte spanne tijds; des te indrukwekkender zijn in dit licht gezien de veranderingen die zich in deze tijd in het gebouw voltrokken hebben. Zij getuigen van een onvermoeibare werkkraft, van doortastendheid en inzicht en van een groot verantwoordelijkheidsgevoel jegens de publieke zaak. Met de inzet van zijn hele persoonlijkheid, zonder zichzelf ook maar enigszins te sparen, heeft Van Schendel zich aan deze levenstaak gegeven. Hij heeft de bewondering en de genegenheid van zijn medewerkers geoogst. Zij zien hem node gaan, maar zij weten: al gaat hij heen, wat hij gebouwd heeft, blijft.

K. G. BOON